

УДК 339.166.5

І.В. ДОЛИНА, к.е.н., доц., НТУ «ХПІ», Харків
А.В. КОСЕНКО, к.е.н., доц., НТУ «ХПІ», Харків
Є.А. СЕМЕРУНІН, магістр, НТУ «ХПІ», Харків
О.І. КОЛОТЮК, асистент, НТУ «ХПІ», Харків

ПОСЛІДОВНІСТЬ І ЦІЛІ ОЦІНКИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК НЕМАТЕРІАЛЬНОГО АКТИВУ

В роботі наведено принципові відмінності у праві власності на матеріальні об'єкти і на інтелектуальну власність також пояснено необхідність оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Of principle differences are in-process resulted in the right of ownership on financial objects and on intellectual property the necessity of estimation of cost of rights is also explained on the objects of intellectual property.

Ключові слова: інтелектуальна власність, оцінка, права, актив, облік, вартість, об'єкт інтелектуальної власності.

Вступ. У минулому столітті зростання як економік в цілому, так і окремих компаній задовільно пояснювала економічна теорія К. Маркса [1], за якою загальна вартість (а в підсумку – прибуток) створювалися трудом (робочою силою) і фізичним капіталом (знарядями праці, фінансами тощо). Але у ХХ сторіччі ця теорія не в змозі пояснити стрімкий прогрес таких компаній, як Microsoft, IBM, Intel та інших, що не мають великої робочої сили та фізичного капіталу у традиційному розумінні і ,в той же час, є світовими лідерами за ринковою вартістю компаній.

Інтелектуальну власність, зазвичай, трактують як право на результат інтелектуальної, творчої діяльності. На створення результату інтелектуальної діяльності, оформлення прав на нього, підтримку їх в силі, доведення його до стану, що придатний для використання стану витрачаються певні фінанси. Тому, на момент створення та підготовки до використання інтелектуальна власність є завідомо збитковою.

Постановка завдання. Проаналізувати принципові відмінності у праві власності на матеріальні об'єкти і на інтелектуальну власність та необхідність оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Методологія. Теоретичну і методологічну основу дослідження складають наукові праці і методичні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних вчених в

сфері інтелектуальної власності, економіки знань, обліку. В процесі дослідження були використані загальнонаукові методи аналізу і синтезу, міжсистемного підходу, спостереження, порівняння, узагальнення, абстрагування і формалізації.

Результати дослідження. Для отримання прибутку від інтелектуальної власності необхідно тим чи іншим способом ввести її в господарський оборот, тобто комерціалізувати. Це завдання не таке просте, як здається на перший погляд. Справа в тому, що нематеріальна природа і дуалізм права інтелектуальної власності (одночасне існування майнового і немайнового права), незалежність права інтелектуальної власності від права на річ, в якій це право відтворене [2] - породжують низку складнощів у його комерціалізації.

Існують також принципові відмінності у праві власності на матеріальні об'єкти і на інтелектуальну власність. Так, право власності на матеріальні об'єкти встановлюється тріадою прав, що прийшла ще з римського права: право володіти, право користуватися і право розпоряджатися. Матеріальне право інтелектуальної власності включає іншу тріаду: право на використання права ІВ, виключне право дозволяти використання об'єкта права ІВ, виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання [2]. З цього витікає слідство, що на відміну від матеріального товару, права на об'єкт права інтелектуальної власності можна на законних підставах продавати одночасно необмеженій кількості осіб.

Нематеріальні активи – це принципово новий об'єкт фінансового обліку для України, що узагальнює особливі види капіталу підприємства, а також характеризує його економічний потенціал і фінансову стабільність [3].

Відмінними ознаками нематеріальних активів є:

- відсутність матеріальної основи і при цьому володіння такою коштовною якістю, як здатність давати дохід власнику, виходячи з довгострокових прав і переваг, що вони приносять йому так довго, як це можливо;
- відсутність наміру продажу нематеріальних активів у нормальних умовах діяльності підприємства;
- тривалість експлуатації, що дозволяє враховувати їх у складі довгострокових інвестицій як оборотні активи і через обраний варіант облікової політики встановлювати більш розумний термін погашення їхньої первісної вартості при загальній невизначеності термінів функціонування (гудвіл, товарні знаки тощо);

- відсутність відходів;
- багатоцільовий характер експлуатації, що дозволяє використовувати об'єкт на різних ділянках діяльності підприємства;
- підвищений ступінь ризику в прагненні отримати дохід від застосування подібних активів.

В Україні основними нормативно-правовими актами, що регулюють правовідносини, які стосуються нематеріальних активів, є: Закон України "Про оподаткування прибутку підприємства" (1997 р.); "Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні", затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 250; "Указівки по організації бухгалтерського обліку в Україні", затверджені наказом Міністерства економіки України від 7 травня 1993 р. № 25, а також Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "*Нематеріальні активи*" (Зареєстровані в Міністерстві юстиції України від 02.07.1999 за № 750/4043).

Права на об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ) стають нематеріальними активами після того, як вони будуть поставлені на бухгалтерський облік. Для цього, принаймні, необхідно виконати дві умови: встановити ціну прав і термін їх використання.

За цією ознакою ОІВ поділяються на дві групи: ОІВ з встановленим терміном та ОІВ з невстановленим терміном використання. Ця обставина має важливі наслідки при визначенні вартості ОІВ як товару, а також при встановленні терміну його амортизації, коли він перебуває на балансі підприємства як нематеріальний актив.

Вартість є однією з основних ознак товару. Щоб продати права на об'єкти інтелектуальної власності чи використати їх у власному виробництві, необхідно визначити їхню вартість. Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки (МСО-1 ... МСО-5) розрахунки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності можуть виконуватися при визначенні:

- оподаткованої бази майна підприємств;
- вартості виключних прав, переданих на основі ліцензійного договору чи договору про їхню переуступку;
- вартості об'єктів інтелектуальної (промислової) власності, що вносяться до статутного капіталу підприємства;
- розміру компенсації що необхідно виплатити згідно з чинним

законодавством правоволодарю за порушення його виключних (майнових) прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Необхідність оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності виникає також при постановці їх на бухгалтерський облік, приватизації, страхуванні, передачі у заставу з метою отримання кредиту, при банкрутстві підприємства тощо.

Розрізняють юридичний і економічний термін використання. Одні ОІВ мають встановлений законом строк чинності, а інші можуть не мати його обмеження в часі. Наприклад, відповідно до Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" юридичний термін чинності патенту дорівнює 20 рокам. Однак цілком можливо, що за цей час патент може морально застаріти, тому що не виключена імовірність, що з'являться нові аналогічні, більш ефективні винаходи. Тому при економічних розрахунках для патентів на винаходи установлюється більш короткий термін, так званий економічний, котрий дорівнює 10-12 рокам, а в окремих випадках і менше.

Встановлений термін чинності характерний для більшості ОІВ, але не для усіх. Так, права на торговельні марки не мають обмежень у часі, оскільки визначений законом термін чинності після його закінчення може кожний раз продовжуватися ще на 10 років. Не мають встановленого терміну чинності права на такий об'єкт інтелектуальної власності, як комерційна таємниця (ноу-хау).

Відзначимо, що після спливу чинності прав інтелектуальної власності вони переходять у суспільне надбання. При цьому їх вартість дорівнює нулю. Тому економічний термін використання прав не повинен перевищувати юридичний термін їх чинності. Придбані або отримані права на ОІВ відображаються в балансі підприємства як нематеріальний актив, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних їх використанням, та їх вартість може бути достовірно визначена [3]. Ще однією вимогою є те, що права інтелектуальної власності, як нематеріальний актив, утримуються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Принципова схема, що відображає послідовність оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності, представлена на рисунку 1. Процес оцінки розпочинається з ідентифікації об'єкта інтелектуальної власності, тобто зі встановлення факту його юридичної правомочності та правовласника. Наступним

кроком є визначення мети оцінки. Коли встановлені об'єкти оцінки і мета оцінки, визначають базу оцінки. Під базою оцінки розуміють вид вартості, що буде використаний під час оцінки. Оцінка проводиться із застосуванням бази, що відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості. До неринкових видів вартості відносяться: залишкова вартість заміщення, вартість у використанні, інвестиційна вартість тощо.

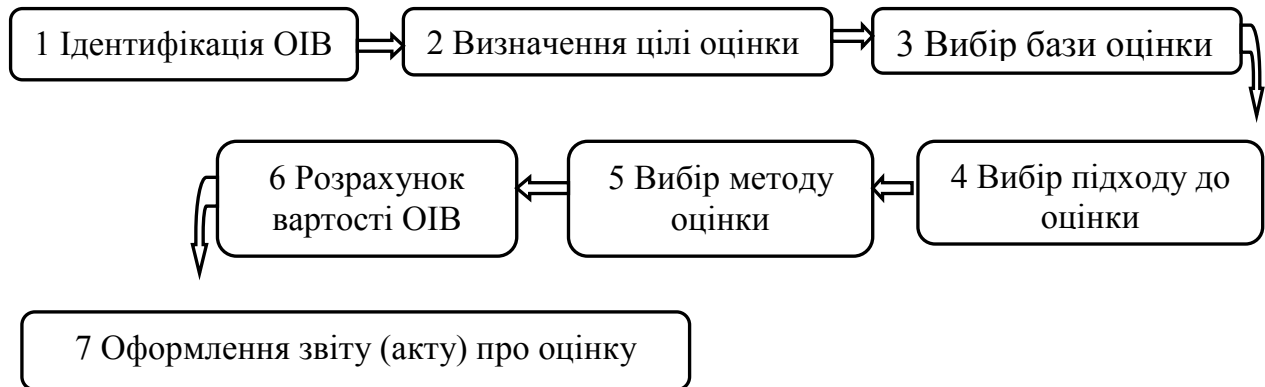

Рис. 1 – Послідовність оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності

Наступним кроком є вибір підходу до оцінки. Вибір підходу обумовлюється видом об'єкта інтелектуальної власності, метою і базою оцінки. Після того як буде обрано той або інший підхід у його рамках вибирають метод оцінки. І, нарешті, проводять розрахунок вартості прав на об'єкт інтелектуальної власності. Бажано виконати розрахунок не менш ніж двома методами. Процедура оцінки завершується оформленням звіту про оцінку, в якому повинна бути відображена всебічно обґрунтована вартість прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Прийоми, що застосовуються для визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, можна розділити на три групи: підходи, методи і методики. Підходи дають принципи визначення вартості. Методи визначають процедуру розрахунку вартості. Методики розглядають застосування того чи іншого методу стосовно конкретних об'єктів інтелектуальної власності та конкретних цілей розрахунку.

Оцінка вартості прав на конкретний об'єкт інтелектуальної власності у конкретному випадку їхнього використання є досить складною процедурою й у кожному випадку вимагає унікального рішення задачі. Однак при усьому різноманітті таких випадків існує три загальновизначених підходи до оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності: витратний підхід, порівняльний (ринковий) підхід,

дохідний підхід.

Витратний підхід (підхід на основі активів) заснований на припущенні, що вартість об'єкта інтелектуальної власності дорівнює вартості витрат на його створення, доведення до робочого стану й амортизацію. Цей підхід до розрахунку вартості влаштовує покупця, тому що він може документально відстежити витрати на створення об'єкта інтелектуальної власності і, таким чином, переконатися, що ця вартість виправдана. Але він не вигідний для продавця, оскільки останній одержить суму, рівну тільки понесеним витратам на створення об'єкта інтелектуальної власності, тобто без прибутку.

Порівняльний (ринковий) підхід до оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності припускає використання прийому порівняння продажів. Сутність підходу полягає в порівнянні об'єкта, що оцінюється, з аналогічними по призначенню, якості і корисності об'єктами, які були продані на цей час на аналогічному ринку. Цей підхід дає так звану "справедливу ціну", тобто таку ціну, за яку продавець, який володіє інформацією про ринкову вартість аналогічних об'єктів, готовий продати об'єкт інтелектуальної власності, а покупець, який також володіє повною інформацією про об'єкт інтелектуальної власності і ринкову вартість аналогічних об'єктів, готовий купити даний об'єкт інтелектуальної власності. Тобто ціна встановлюється ринком і влаштовує як продавця, так і покупця.

Дохідний підхід припускає, що ніхто не стане вкладати свій капітал у придбання того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності, якщо такий же доход можна одержати будь-яким іншим способом. Суть підходу полягає в тому, що вартість прав на ОІВ визначають як функцію доходу, що може принести використання даного ОІВ у майбутньому. Для розрахунку поточної вартості об'єкта оцінки застосовують два основних прийоми – дисконтування і капіталізації доходу.

У рамках кожного підходу існує один або декілька методів оцінки.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи" об'єкти інтелектуальної власності визнаються нематеріальними активами та передбачається (ст. 5) проведення бухгалтерського обліку для таких груп об'єктів інтелектуальної власності:

- права на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торговельні марки, фірмові найменування й ін.);
- права на об'єкти промислової власності (право: на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо);

- авторські і суміжні з ними права (право на літературні і музичні твори, програми для ЕОМ, бази даних і ін.).

Придбаний або отриманий на безоплатній основі об'єкт інтелектуальної власності відображається на балансі, якщо існує ймовірність одержання в майбутньому матеріальної вигоди, пов'язаної з її використанням, а його вартість може бути вірогідно визначена. Таким чином, для того, щоб поставити об'єкт інтелектуальної власності на бухгалтерський облік, необхідно визначити його вартість.

Ще однією умовою постановки об'єкта інтелектуальної власності на бухгалтерський облік є те, що термін використання прав на об'єкт інтелектуальної власності повинен бути не менше одного року, або не менше операційного циклу, якщо він перевищує один рік.

Використання інтелектуальної власності як нематеріального активу в господарській діяльності підприємств і відображення в бухгалтерському обліку операцій руху таких об'єктів дозволяє:

- документально підтверджувати довгострокові майнові права за допомогою обліку їх у балансі підприємства та створювати відповідні фонди амортизаційних відрахувань;

- одержувати додатковий прибуток від передачі прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, а також забезпечувати (у залежності від обсягу переданих прав) обґрунтоване регулювання цін на інноваційну продукцію підприємства;

- виплачувати фізичним особам авторські винагороди, минаючи фонд заробітної плати, з віднесенням витрат по виплаті авторської винагороди на статтю собівартості продукції "Інші витрати", тобто без обмеження розмірів виплат і без традиційних відрахувань у страхові та інші фонди.

Висновок. Таким чином, постановка інтелектуальної власності на бухгалтерський облік є одним із варіантів введення інтелектуальної власності до господарського обороту і дає можливість підприємству отримати додатковий прибуток.

Список літератури: 1. *Institutiones.com/.../702-karl-marx-das-kapital.html* 2. Цивільний кодекс України від 16.03.2003, №435-IV. 3. *Цибульов П.М., Бутнік-Сіверський О.Б.* Економіка інтелектуальної власності. – К.: "Держ. інст. інтел. власн.", 2008 – 408 с.

Подано до редакції 23.11.2010